Chapter 4. यशोधनानां हि यशो गरीय

अनुप्रयोगः

1. अधोलिखितानां पदानां शुद्धम् उच्चारणम् कुरुत (निम्नलिखित पदों का शुद्ध उच्चारण कीजिए) –
(क) प्रकृत्याः
(ख) हिमाच्छन्नः
(ग) कुलव्रतम्
(घ) निष्कासयितुम्
(ङ) कोऽहम्
(च) रुद्रौजसा
(छ) किमप्यहिंस्यस्तव
(ज) पिण्डेष्वनास्था

2. प्रसङ्गानुसारं तं तं भावं प्रदर्शयन्तः अभिनयं कुरुत (प्रसंग के अनुसार उस भाव को प्रदर्शित करते हुए अभिनय कीजिए) –

(क) (आकाशभाषितम्) तिष्ठ रे तिष्ठ दुरात्मन्। आर्तानां परित्राणाय इक्ष्वाकूनां कुलव्रतम्। त्वां दण्डयितुम् एषः दिलीपः समुपस्थितः।
(ख) सिंह:-(मनुष्यवाचा) हा हा हा, मां हन्तुम् इच्छसि। पश्य, मया तव शक्तिः प्रतिरुद्धा। जानासि किं, कोऽहम्?
(ग) अहं मूढो वा बुधो वा-एतत् परिहाय धेनुं मुञ्चतु भवान्, इमां रक्षितुं देहार्पणाय तत्परोऽहम्।
(घ) तथास्तु! अद्याहं तव देहेन क्षुधां शमयामि गां च मुञ्चामि।
(ङ) (सस्नेहम्) पुत्र! नूनं तव शक्तिः अपूर्वा। त्वं सफलकामः भूत्वा चक्रवर्तिनं पुत्रम् आप्नुहि।

उत्तरः
(क) क्रोधः
(ख) वीरता, साहसः
(ग) विनम्रता
(घ) अनुग्रहः
(ङ) प्रसन्नता।

3. अधः समस्तपदानां विग्रहाः दत्ताः। पाठात् विचित्य विग्रहस्य समक्षं समुचितं समस्तपदं लिखत (नीचे समस्तपदों के विग्रह दिए गए हैं। पाठ से चुनकर विग्रह के सामने समस्तपद लिखिए) –

विग्रहः	समस्तपदम्
(क) हिमेन आच्छन्नः	....
(ख) गिरीणां राजा	....
(ग) विचारे मूढः	....
(घ) द्रुतः वेगः तेन	....
(ङ) अधः मुखं यस्य सः	....
(च) स्नेहेन सह	....
(छ) सफलाः कामाः यस्य सः	....

उत्तरः
(क) हिमाच्छन्नः
(ख) गिरिराजः
(ग) विचारमूढः,
(घ) द्रुतवेगेन
(ङ) अधोमुखः
(च) सस्नेहम्
(छ) सफलकामः।

4. अधोलिखितानां समानार्थकानि पदानि पाठात् चित्वा लिखत (निम्नलिखित के समानार्थक पदों को पाठ से चुनकर लिखिए) –

पदानि	समानार्थकानि पदानि
(क) गङ्गा	....
(ख) अग्रे	....
(ग) हिमालयः	....
(घ) पुष्पैः	....
(ङ) महीरुहाः	....
(च) केसरी	....
(छ) खगानाम्	....
(ज) पृथिव्याम्	....

उत्तरः
(क) भागीरथी
(ख) पुरतः
(ग) गिरिराजः
(घ) कुसुमैः
(ङ) तरवः
(च) सिंहः
(छ) पक्षिणाम्
(ज) भूमौ।

5. निर्देशानुसारं शुद्धं क्रियारूपं लिखत (निर्देशानुसार शुद्ध क्रियारूप लिखिए) –
(क) राजन्! त्वं कथं मां ....। (हन्, लुट्)
(ख) अहं धेनुं ....। (मुच्, लट्)
(ग) वत्स! प्रसन्ना अस्मि ते। ....। (उत् + स्था, लोट)
(घ) एकस्याः धेनोः कृते प्राणान् अपि दातुम् उद्यमः ....। (अस्, लट्)
(ङ) अहं तव देहेन क्षुधां ....। (शम् + णिच्, लट्)

उत्तरः
(क) हनिष्यसि
(ख) मुञ्चामि
(ग) उत्तिष्ठ
(घ) असि
(ङ) शमयामि।

6. समुचितैः क्तान्तविशेषणपदैः रिक्तस्थानपूर्तिः क्रियताम् (समुचित क्तान्त विशेषणपदों से खाली स्थान भरिए) –
(क) पुरतः .... गिरिराजः।
(ख) सिंहेन .... नन्दिनी क्रन्दति।
(ग) मम हस्तः शरे .... जातः।
(घ) अस्याः विनाशेन गुरुः .... भवति।
(ङ) एतस्य वनस्य रक्षार्थ .... अहं शङ्करस्य किङ्करोऽस्मि।

उत्तरः
(क) हिमाच्छन्नः
(ख) आक्रान्ता
(ग) सक्तः

(घ) क्रुद्धः
(ङ) नियुक्तः।

7. अधः कानिचित् कथनानि चारित्रिकमूल्ययुक्तानि। मञ्जूषायाः तं तं भावं विचित्य कथनानां समक्षं लिखत (नीचे कुछ कथन चारित्रिक गुणों से युक्त हैं। मंजूषा से उन-उन भावों को चुनकर कथनों के सामने लिखिए) –

भावः
(क) त्वां दण्डयितुम् एषः दिलीपः समुपस्थितः। (……………………………………)
(ख) अत्र नन्दिनी न दृश्यते। कुत्र नु गता भवेत्। (……………………………………)
(ग) अल्पस्य हेतोः बहु हातुम् इच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्। (……………………………………)
(घ) यशः शरीरे भव मे दयालुः।। (……………………………………)
(ङ) वत्स! उत्तिष्ठ! प्रसन्नास्मि ते। (……………………………………)
(च) त्वं सफलकामः भूत्वा चक्रवर्तिनं पुत्रम् आप्नुहि। (……………………………………)
(छ) भवत्याः आशीर्वचनेन लब्धं मया सर्वम्। (……………………………………)
(ज) अग्रे स्थितम् अपि अपराधिनं दण्डयितुं न शक्नोमि।(……………………………………)
मञ्जूषा – आशीर्वादः, दीनता, उत्साहः, स्नेहः, निवेदनम्, कृतज्ञता, भर्त्सना, आशङ्का।

उत्तरः
(क) उत्साहः
(ख) आशङ्का
(ग) भर्त्सना
(घ) निवेदनम्
(ङ) स्नेहः
(च) आशीर्वादः
(छ) कृतज्ञता
(ज) दीनता।

8. अधोलिखितं कथनं कः/का, कं/कां प्रति कथयति? (निम्नलिखित कथनों को कौन किसे कहता है?) –

	कः/का	कं/कां प्रति
(क) कथं न जानामि त्वं दुष्टः आततायी च।	………………………	………………………
(ख) अस्याः विनाशेन कुपिताय गुरवे कोटिशः गाः दत्त्वा तं प्रसादयतु।	………………………	………………………

(ग) क्वासौ सिंहः? सः न दृश्यते। ....

(घ) सः तु मायासिंहः आसीत्। ....

(ङ) एषा कलकलनिनादिनी भागीरथी द्रुतवेगेन प्रवहति। ....

उत्तरः

(क) दिलीपः-सिंहम्
(ख) सिंहः-दिलीपम्
(ग) दिलीपः-नन्दिनीम्
(घ) नन्दिनी-दिलीपम्
(ङ) दिलीपः-आत्मगतम्।

9. अधः दत्तासु सूक्तिषु ताः चिनुत याः पाठे न सन्ति (नीचे दी गईं जो सूक्तियाँ पाठ में नहीं हैं उन्हें चुनिए)

(क) अल्पस्य हेतोः बहु हातुम् इच्छसि।
(ख) यशः शरीरे भव मे दयालुः।
(ग) उत्साहो बलवानार्य नास्त्युत्साहात्परं बलम्।
(घ) क्षतात्किल त्रायत इत्युदनः क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रूढः।
(ङ) एकातपत्रं जगतः प्रभुत्वम्।
(च) वायुवेगः पादपानाम् उन्मूलने समर्थः भवति न तु पर्वतानाम्।
(छ) प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि।
(ज) क्षमा-शस्त्रं करे यस्य दुर्जनः किं करिष्यति?

उत्तरः

(ग), (घ), (छ), (ज) एताः सूक्तयः पाठे न सन्ति।

10. अन्वयं पूरयत –

क. एकातपत्रं .... प्रभुत्वं नवं वयः। इदं कान्तं .... च। अल्पस्य हेतोः .... हातुम् इच्छन् त्वं मे विचारमूढः .... ।

ख. अहं चेत् तव किम् अपि .... मे .... दयालुः भव। मद्विधानां .... भौतिकेषु पिण्डेषु ....अनास्था (भवति)।

उत्तरः स्वयं करें

11. घटनाक्रमानुसारं कथां पुनः लिखत -

क. सः मायासिंहः धेन्वा एव प्रकटीकृतः आसीत् ।

ख. दिलीपः धनुः उत्थाय बाणेन सिंहं हन्तुम् इच्छति ।

ग. दिलीपः वने प्रकृत्याः सौन्दर्यं पश्यति ।

घ. विवशतां गतः राजा स्वशरीरं दत्त्वा गां रक्षितुम् इच्छति ।

ङ राज्ञा सिंहगर्जना श्रूयते ।

च. दिलीपस्य भक्तिं दृष्ट्वा नन्दिनी प्रसीदति तस्मै च पुत्रप्राप्त्यै आशीर्वादं यच्छति ।

छ. नृपः सिंहेन आक्रान्तां धेनुम् अवलोकयति ।

ज. दिलीपस्य हस्तः शरे सक्तः जायते ।

उत्तरः स्वयं करें